

Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee arvamus teemal „Roheline raamat – Autoriõigus teadmistepõhises majanduses”

KOM(2008) 466 lõplik

(2009/C 228/08)

16. juulil 2008. aastal otsustas komisjon vastavalt EÜ asutamislepingu artiklile 262 konsulteerida Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteega järgmises küsimuses:

„Roheline raamat – Autoriõigus teadmistepõhises majanduses”

Asjaomase töö ettevalmistamise eest vastutav ühtse turu, tootmise ja tarbimise sektsioon võttis arvamuse vastu 11. märtsil 2009. Raportöör oli Daniel RETUREAU.

Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee võttis täiskogu 452. istungjärgul 24.–25. märtsil 2009 (24. märtsi istungil) vastu järgmise arvamuse. Poolt hääletas 173, vastu hääletas 6, erapooletuks jäi 2 liiget.

1. Sissejuhatus

1.1 Käesoleva rohelise raamatu eesmärk on edendada arutelu teemal, kuidas oleks siduskeskkonnas kõige parem teaduslikel ja hariduslikel eesmärkidel teadmisi levitada ning püüda pakkuda vastuseid teatud küsimustele, mis on seotud autoriõiguse rolliga teadmistepõhises ühiskonnas.

1.2 Autoriõiguse all mõistetakse otseselt autori õigusi ja sellega kaasnevaid õigusi ja see mõiste asendas tavapärase „kirjandus- ja kunstiomandi”⁽¹⁾ mõiste. Autoriõiguse kaitse jaguneb mitme konventsiooni ja rahvusvahelise organisatsiooni vahel, eelkõige WIPO⁽²⁾ hallatav Berni konventsioon ja Maailma Kaubandusorganisatsiooni (WTO) raames sõlmitud intellektuaal-omandi õiguste kaubandusaspektide nn TRIPS-leping.

1.3 Kahest osast koosnevas rohelises raamatus käsitletakse üldisi küsimusi, mis puudutavad erandeid autoriõiguste ja sellega seotud valdajate õiguste ainuõigustesse. Teises osas puudutatakse konkreetseid küsimusi, mis on seotud teadmiste levitamise jaoks kõige asjakohasemate erandite ja piirangutega, ning seda, kas neid erandeid peaks digitaalajastul kohandama.

1.4 TRIPS-lepingus ette nähtud autoriõiguse erandeid ja piiranguid tõlgendatakse rangelt.

1.5 Euroopa ühtset turgu käsitlevas teatises⁽³⁾ rõhutas komisjon vajadust edendada teadmiste ja uuenduste vaba liik-

umist. Komitee toetab seda seisukohta täielikult ja leiab, et see on vajalik Lissaboni strateegia edasiseks arendamiseks.

1.6 Autoriõigust ja sellega kaasnevaid õigusi käsitletakse üheksas direktiivis⁽⁴⁾. Tarkvara autorid on samastatud kirjandus- ja kunstiteoste autoritega, kuid nii objektiivse õiguse kui ka kohtupraktika seisukohalt on nende õigused „tavapäraste” autoriõigustega võrreldes piiratumad.

2. Üldised märkused

2.1 Autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamist infoühiskonnas käsitleva direktiivi üldpõhimõtete on tagada autoritele maksimaalne kaitse. Kõnealune direktiiv peaks komisjoni arvates jääma täies ulatuses kohaldatavaks ka digitaalajastul, mida iseloomustab kirjandus- ja kunstiteoste ning tehniliste ja teaduspublikatsioonide ja tarkvaraga seotud teoste digiteerimine ja kohene edastamine. Samal ajal leiavad nende õiguste valdajad, et nad saavad oma teoste siduskeskkonnas kasutamisest vaid minimaalset tulu.

2.2 Ühenduses kehtivate erandite nimistusse kuulub praegu üks kohustuslik ja kaksikümmend valikulist erandit. Liikmesriigid võivad seega vabalt otsustada, kas kohaldada valikulisi erandeid või mitte. See asjaolu on komitee arvates oluline takistus digitaalajastu jätkuvalt arenevaid tehnilisi vahendeid kasutavas teadmistepõhises majanduskeskkonnas põhjendatud erandite tegelikule ühtlustamisele. Samas, kuivõrd tegemist on ammendava loeteluga, ei võimalda see liikmesriikidel lisada täiendavaid erandeid. Liiatigi piirab WTO ja WIPO väljatöötatud „kolmeastmelise testi” kohaldamine neid piiranguid kolme tingimusega – neid rakendatakse üksnes teatud erijuhtudel (näiteks pimedate kasutajate korral), nende rakendamine ei tohi piirata teoste tavapärast kasutamist või põhjendamatult kahjustada õiguste valdajate õiguspäraseid huvisid.

⁽¹⁾ Seoses laienemisega uutele intellektuaalse loomingu valdkondadele ja objektidele.

⁽²⁾ Ülemaailmne Intellektuaal-omandi Organisatsioon.

⁽³⁾ KOM(2007) 724 lõplik, 20.11.2007 – xx21xx. sajandi Euroopa ühtne turg.

⁽⁴⁾ Mõned direktiivid puudutavad ad hoc õigusi, nagu näiteks andmebaaside ja elektroonikalülituste autoriõigused.

2.3 Komitee on seisukohal, et need sätted toetavad teatavat ühtlustamisviisi. Samas tekib olukorras, kus on kehtestatud maksimaalselt suur valikuline nimekiri ja säilib võimalus vajadusel piirata kohaldatavate erandite ulatust, mitmeid märksa tõsisemaid probleeme erandite rakendamisel ja nende kontrollimisel siduskeskkonnas levitamisel (eelkõige satelliidi kaudu).

2.4 Nimekirja suhtes tuleks rakendada kategoorilisemat lähenemist, pidades silmas teadmispõhise ühiskonna eesmärke ja kõikide diskrimineerimise vormide vastase võitluse eesmärke, sest ühtlustamise märki ei ole saavutatud ja endiselt kehtib liiga palju erandeid.

2.5 Majandushuvid on eeskätt seotud pigem meelelahutusega, teatud kultuurivormide või mängudega kui teadmistega selle sõna otseses tähenduses. Kuid erinevate sisukategooriate vahele ei tohiks sellegipoolest tõmmata liialt selgepiirist eraldusjoont, välja arvatud muidugi pornograafilise või noori ohustava sisuga teoste puhul.

2.6 Erandid peaksid kehtima mis tahes puude korral, mis piirab interneti multimeediasisu kasutamist, kõikide haridustasemetega puhul, kaasa arvatud elukestev õpe ja eakate ülikoolid, avalikele raamatukogudele ja multimeediakogudele, ülikoolidele, pikaajaliselt haiglas või taastusravil viibijatele, kinnipeetavatele, teadusuuringute läbiviijatele nii avalikus kui ka erasektoris vastavalt erialaraamatukogude ja dokumentatsioonikeskuste suhtes kehtestatud erikorraldusele. Eranditest kasusaajatel peab olema võimalus vaidlustada olukord, kus neile juurdepääsu ei võimaldata või seda ülemääraselt takistatakse. Samas peaks erandite ulatuse laiendamise kaasnema täiendavad hüvitamisemeetmed vähemalt autoriõiguste esmastele omanikele⁽¹⁾, samalaadselt hüvitistega isiklikeks vajadusteks koopiategemise eest.

2.7 Võimalikke hüvitisi peaksid koguma volitatud kollektiivse esindamise organisatsioonid, kes tegelevad nende hüvitiste kogumise ja jaotamisega vastavalt jaotusskeemidele, mida võib kohandada kehtivatele kohustuslike erandite liikidele.

2.8 Alustada tuleks konsultatsioonide ja läbirääkimistega erinevate sidusrühmade esindajate vahel, kes on kaasatud protsessi alates teoste tootmisest kuni kasutamiseni. Siiski leiab komitee, et kui komisjon võiks esimeses etapis koostada suunised, tuleks seejärel kehtestada ühenduse minimaalse ulatu-

sega „tüüplitsentsid“, mida võib riiklikul tasandil asjaomaste huvirühmade vahel kohandada.

2.9 Avalike ja teadusraamatukogude ning dokumentatsiooni- ja uurimiskeskuste vahendustegevus ning kollektiivse esindamise organisatsioonide kontrollitegevus vastavad komitee arvates piisavalt TRIPS-lepingus võib-olla liiga rangelt sätestatud või liialt kitsalt tõlgendatud kriteeriumidele, mis ei võta arvesse ei teadmispõhise ühiskonna vajadusi ega interneti kasutamise laienemist, eeskätt hariduse ja koolituste valdkonnas ning teadlaste ja uurijate koostöös.

2.10 Mitmed haridus-, teadus- või tehnikavaldkondadesse kuuluvad teosed on juba praegu internetis kättesaadavad nn *light* litsentside alusel, nagu GPL⁽²⁾ või *creative common* litsents kirjandus- ja kunstiteoste puhul. Selliste litsentside ja teadmispõhise ühiskonna⁽³⁾ jaoks vajaliku sisu loomist tuleks pakkumiskutsete abil igati julgustada, samuti tuleks toetada asutusi, kes toodavad teaduslikku ja tehnilist sisu ning tarkvara selliste litsentside rakendamise kaudu⁽⁴⁾.

3. Erandid: konkreetsed probleemid

3.1 Erilist tähelepanu pööratakse rohelises raamatus eranditele, mis võimaldavad suuremal määral toetada teadmiste levitamist, näiteks eranditele, mida kohaldatakse raamatukogude ja arhiivide suhtes, erandile, mis on seotud teoste levitamise õigusega haridus- ja teaduseesmärkidel, erandile, mida kohaldatakse puudega inimeste suhtes ning võimalikule kasutaja loodud sisu erandile.

3.2 Ühenduse digitaalraamatukogu algatuse Europeana põhjal on selge, et raamatukogudes ja arhiivides hoitavate teoste digiteerimine mõnikord unikaalsete originaaldokumentide säilitamise ja alalhoidmise ning siduskeskkonnas edastamise eesmärgil on kiiresti edasiarenev valdkond.

3.3 Teoste digiteerimise ja edastamise ulatus ja tingimused on riikide lõikes väga erinevad ning komitee arvates tihtipeale liiga piiravad. Direktiivis nähakse ette vaid üks reprodutseerimisõiguse erand: konsulteerimine konkreetsel uurimisesmärkidel ja mittekommertseesmärkidel toimuv ajalisel piiratud säilitamine. Rangelt on ette nähtud kolmeastmeline test, mida võiks paindlikumaks muuta, eriti kui autorid saaksid kasvõi kindla-summalist hüvitist.

⁽²⁾ Üldine avalik litsents, mis puudutab eeskätt vaba tarkvara.

⁽³⁾ Vt komitee arvamus teemal „Koostöö ja teadmussiire“, CESE 330/2009.

⁽⁴⁾ Mitmed eraõiguslikud suurettevõtted toetavad aktiivselt eri- või vabalitsentside alusel levitatava toodangu rahastamist, nähes selles tulusat innovatsiooni allikat.

⁽¹⁾ Autorid, kes on teose ise või kolmanda osapoole kaudu loonud või tootnud.

3.4 Erandi kohaldamist võimaldavateks olukordadeks peaks esmalt olema vajadus ohustatumate või haruldaste teoste kaitsmiseks ja teoste lülitamine põhikoolide ja gümnaasiumide õpilaste ja ülikoolide üliõpilaste kohustuslike teoste hulka, seejuures võib põhihariduse ja täiendkoolituse kuulutada riiklikku huvi pakkuvaks valdkonnaks. Peaks olema võimalik piirata failivormingute valikut sellistega, mis põhinevad ISO tunnustatud rahvusvahelisel standardil ja mis on ristikasutatavad enamuse avatud või omandiõiguse alusel kasutatavate vormingutega ⁽¹⁾.

3.5 Koopiate arv peaks olema kindlaks määratud vastavalt volitatud kasutajate arvule ja põhinema määratletud säilitamisvajadusel ⁽²⁾.

3.6 Eraldi küsimusi tõstatab siduskeskkonnas kättesaadavaks tegemine, mille jaoks on vaja täiendavaid tagatisi, et juurdepääsu saanud isikud ei levitaks teoseid edasi. Mõned neist maksavad litsentsi- ja teenustasusid ⁽³⁾.

3.7 Tuleks kaaluda direktiivi muutmist, et võimaldada siduskeskkonnas teoste laenutamist teadusuuringuteks ja õpinguteks juriidiliselt ja tehniliselt täpselt määratletud tingimustel. Raken-datav menetlus ja kohustus täielikult mõista erilitsentsi nõudeid ja siduskeskkonnas toimuva laenutuse tingimusi peaksid edendada autoriõigusest kinnipidamist eelkõige noorte seas. Komitee on alati esile tõstnud intellektuaalomandi austamisele suunatud haridust, mis on teadmispõhise majanduse eetika oluline koostisosa.

4. Omanikuta teosed

4.1 Omanikuta teosed on oluline loovuse allikas.

4.2 Komitee leiab, et rohelises raamatus esitatakse olulisi küsimusi ning tehakse positiivseid ja konkreetseid ettepanekuid. Pärast piisavalt põhjalikke uuringuid võiks omanikuta teoste nimekirju perioodiliselt avaldada. Kui õiguste valdaja ei teavita endast kindlaksmääratud aja jooksul, ei jää teos üldomandisse, vaid selle suhtes kohaldataks asjakohast autoriõigusega samalaadset kaitsesüsteemi, kuivõrd õiguspärane autoriõiguse valdaja võib selguda hiljem. Litsentsisüsteemi valikul võib eeskujuks olla näiteks Taani või Ungari kogemus, samas on komitee arvates täiesti mõeldav ja eelistatav Euroopa tüüplitsentsi kasutuselevõtmine.

4.3 Komitee on seisukohal, et omanikuta teoste jaoks ei ole vaja eraldi direktiivi. Selliste teoste haldamise näol ei ole tege-

⁽¹⁾ Iga fail peaks olema varustatud „vesimärgiga“, mis suunab kohustusliku litsentsi märkusele, kus on esitatud litsentsi kasutamise piirangud.

⁽²⁾ Näiteks üks koopia kohapeal, teine koopia samalaadses asutuses (vastastikuse säilituskokkuleppe alusel) ja kolmas digitaalse hoidla serveris.

⁽³⁾ Näiteks dokumendivalimite koostamine uurijate jaoks teatud valdkondades ning laboratooriumide ja muude asutuste vajadusteks.

mist autoriõiguse uute eranditega, vaid litsentsihaldamise erikordlusega autoriõiguse õiguslikus raamistikus. Olemasolevasse direktiivi uue peatüki lisamine oleks komitee arvates asjakohane meede

4.4 Komisjon võiks avaldada ja perioodiliselt ajakohastada omanikuta teoste õigusi haldavate asutuste loendeid ja süsteem tuleks läbi vaadata pärast viie- või kümneaastast katseaega, millega peaks kaasnema vastava aruande ja statistiliste andmete avaldamine.

5. Puudega inimeste huvides kehtestatud erand

5.1 Komitee sooviks, et lähenemisviisi puudele ja teoste kättesaadavusele ei oleks nii piirav, nagu see mitmes Euroopa riigis hetkel on, sest lisaks erinevate puudega inimeste raskustele teoste hankimisel, on ka nende sissetulekud tihtipeale tagasihoidlikud. See on vaieldamatu ja sotsiaalselt vastuvõetamatu majanduslik takistus juurdepääsul teabele, haridusele ja kultuurile.

5.2 Puudega inimeste ühingute kaasamine peaks võimaldama ümber sõnastada erinevate puuetega seotud erandid. Need ühingud võivad osaleda ka spetsiaalsete arvutiterminalide haldamises ning vajadusel võimaldada puudega inimestele vastava eriharidusega personali abi. Sellist abi rahastatakse eraannetustest ning ühingutele antavast riiklikest toetustest. Puudega inimeste ühingud võivad samadel tingimustel või koostöös volitatud raamatukogude ja muuseumidega pidada autorite esindajatega läbirääkimisi teoste kasutustingimuste üle, mis loovad tagatisi piraatluse vastu. Komitee leiab, et erandit tuleks laiendada ka andmebaasidele, vastasel juhul jääb juurdepääs sellistele teatmeteostele nagu entsüklopeediad ja sõnaraamatud piiratuks. „Andmebaaside direktiiv“ tuleks seega läbi vaadata, pidades silmas lisaks ülalmainitud hariduse ja teadmiste omandamisele ka puudega inimeste juurdepääsu küsimust.

5.3 Puudega inimeste ühingute osalemine peaks hõlmama ka kasutuslitsentsi järgimist puudutatavat haridust. Ka siin tuleb kasutajaid veenda selles, et autoriõiguse austamine on autori loometegevuse jätkumise üheks peamiseks eelduseks. Samas tundub ebaõiglasena jätta nii litsentsi kui ka spetsiaalsete arvutiterminalidega seotud kulu ainuüksi puudega inimeste kanda. Vajalik on erand kõikide selliste puuete puhul, millega kaasnevad piirangud teoste juurdepääsul. Vastavad kulud peaksid kandma riigiasutused, kelle ülesanne on teha teosed, sealhulgas andmebaasid ja tarkvara, puudega inimestele kättesaadavaks. Andmebaasidega seotud õigusakte tuleks vastavalt kohandada ⁽⁴⁾.

⁽⁴⁾ Need õigusaktid peaksid hõlmama nii algupäraseid andmebaase kui ka „sui generis“ andmebaase (sõnastikud, entsüklopeediad...).

5.4 Seetõttu tekib peamistel avalikel raamatukogudel ja tähtsamatel muuseumidel kohustus võimaldada juurdepääs teoste konkreetsele puudele vastavate erivahendite abil, mille rahastamine toimub kultuuriküsimusi haldava riikliku või piirkondliku asutuse eelarvest. Selline poliitika vastaks kohustusele tagada kõigi kodanike võrdõiguslikkus ja võidelda igasuguse diskrimineerimise vastu.

5.5 Direktiivis ette nähtud haridus- ja teadusküsimustega seotud erandit rakendatakse liiga piiravalt. Selle kohaldamist tuleks laiendada WTO testi piires, lisades dokumendile teabe allika ja autori kohta, samuti selle kasutuspiirangud ja ebaseadusliku kopeerimise keelu.

5.6 Haridus- ja teadusemärkidel siduskeskkonnas laenatavate teoste suhtes tuleks kehtestada kohustusliku litsentsi süsteem, mille aluseks oleks laenavate asutuste ja volitatud hüvitise kogumisasutuste vaheline tüüpleping.

5.7 Erand peaks hõlmama nii haridusvaldkonnas tegutsevate pädevate inimeste poolt valitud teoste osi kui ka tervikteoseid – rakendatav kriteerium peaks sõltuma hariduslikest kaalutlustest. Selline lähenemisviis tugevdaks õiguskindlust, piiramata samas reprodutseerimisõigust. Ühtlustamise tõhustamine võimaldab üleeuroopalises haridusraamistikus vältida olukorda, kus ühes liikmesriigis õiguspärane tegevus loetakse teises liikmesriigis piraatluseks.

5.8 Kaugõpe eeldab, et eelkõige üliõpilased, aga ka kolmandates riikides viibivad Euroopa kodanikud saavad koopiaid (õppekomplekte) kasutada oma kodus.

6. Kasutaja poolt loodud sisu

6.1 See küsimus on muutunud üha aktuaalsemaks Web 2,0 kontekstis ⁽¹⁾. Autoriõigust või mõnda muud esmase autori välja

pakutud litsentsi on võimalik muuta või edasi areneda selliselt, et seda ei käsitleta piraatlusena.

6.2 Kõige lihtsam oleks selliste algatuste puhul, mille hulka kuuluvad ka kasutajate osalust hõlmavad entsüklopeediad, määrata kindlaks asjakohase litsentsi tüüp, nagu *creative commons*'i või Wikipedia tüüpi litsentsid. Sellisel juhul vastutab „esmane” autor jälgib esialgsele sisule täienduste tegemist või muutmist, tagades samas ideede paljususe.

6.3 Ka selle konkreetse näite puhul on näha, et Internet muudab autoriõiguse kohaldamise keeruliseks.

6.4 Internetis levitatavate teoste autorite tasustamine on tihti peale vähem seotud otseselt litsentside eest makstavate summade kui kaudsete tuludega, mis on saadud pigem näiteks reklaamist kui tellimistasudest. Kuigi ka tellimine on suurenemas, eeldab interneti „ärimudel” levitamise valdkonnas ebatraditsiooniliste lahenduste leidmist, mis on seotud digiteerimise ja digitaalse edastusega. Seega oleme me endiselt üleminekuetapis uute tasustamismeetodite ⁽²⁾ otsinguil, kuna digiteeritud teoste loomise ja edastamisega seotud kulud ei ole võrreldavad materiaalsete kandjate müügiga, mis on palju suuremad.

6.5 Tuleb leida tasakaal uute levitamiskiiside, reprodutseerimistehnikate, teadmispõhise ühiskonna vajaduste ja autoriõiguste vahel. Tasakaalu ei saa saavutada üksnes teatud piiravate meetmete massilise kasutamisega, mis on peaaesjalikult suunatud teatud vanuseklassile, keda seostatakse järjest enam kuritegevusega. Samuti puuduvad asjakohased õigusaktid ega otsita uusi võimalusi autorite tasustamiseks. Kuna tehnoloogia areng on tähtis ja kiire, on oluline kehtivaid piire laiendada.

Brüssel, 24. märts 2009

Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee
president
Mario SEPI

⁽¹⁾ Web 2,0 all mõeldakse liideseid, mis võimaldavad interneti kasutajatel reageerida nii lehekülgede sisule kui ka omavahel suhelda. Web 2,0 on seega kollektiivne ja interaktiivne veebileht.

⁽²⁾ Nagu Google'i ja hilisemad Microsofti algatused.